

ԻՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԱԶՆԻԻԸ

Չ այն Ազնիւր պիտի նկարագրենք որուն վրայ Բիւզանդացի մեծ բանաստեղծն «Որ եւ Ազնիւ» կ'ողբերդէր, մինչ երիտասարդ բարեկամս՝ ռուս և թուրք պատերազմի ժամանակ՝ կոչակ կու-

չակ ալիքներու մէջ ազնիւ Հոգին կ'աւանդէր և բանաստեղծն ի զուր պրկաբաց՝ անոր դարձին կը սպասէր. պիտի չնկարագրենք այն Ազնիւր, որուն ուրախ դարձին լուր չառին. և ո՛չ՝ սրտով ու Հոգով մարքափալլ այն էականներ, որոնք թեւատարած կը ճախրեն Հոն վերը եթերական սաՀմանին մէջ, և ոչ անոնց նմաններն որ Հոս վարը կը գտնուին և Հայրութիւնը Ազնիւ անունը անոնց կու տայ:

Անիկա որ իւր զործոց ու վարմանց մէջ բարի, սիրելի, քաղցր և Համակրելի է. ա. նիկա՝ որ իւր բերնէն ու սրտէն կիրթ, փափուկ, Համեստ և անսթմեւեթ բառեր և բացարձակներ կ'արտաբերէ. այն է՝ զոր ժողովուրդը Ազնիւ անուանով կը պատէ. այն է՝ որ բարի ու չար, նըշանիկ, և ա. պերշանիկ անձանց Համակրելին է և պաշտելին: Այն և անոր նմաններն և անմասնները մեր գրութեան առիթ կ'ըլլան:

*

Հայրութիւնը օր աւուր իւր հեթանոսական հին բարբէն հետանալով՝ քաղաքակիրթ ազգաց կը հետեւի թէ բաղբալ և թէ մտօք. և այս ուղղութիւնը մեր մէջ թէ լաւ և թէ յօտի որդիք ունեցաւ. և միեթարական է ըսեն, թէ մենք Եւրոպային աւելի մեղրը կը ծծենք քան թէ մահացու զիղն: Եւրոպական քաղաքականութիւնը մեր անուս զասակարգին մէջ մտցնողն Հայ մամուլն է, որ մինչև ցարդ անոր բնագահնապէս ազնիւն ու բարին, մտաց և Հոգւոյ կազմութիւնն ներշնչելով, մեր հասարակութեան մեծ մասը գտած ենք հոգեկան և ազնիւ: Հայ մամուլը մինչև ցարդ մեր ռամկին ազգու և արդիւնաւոր գաւաթաբակն եղաւ, գաստաբալակ մը պարկեշտ և միանգամայն ազնիւ. և կը ցափնք ըսելու

որ մեր մամլոյ այդ ցեղեցիկ երկու յատկութիւնը զգալի կերպով կը կեդատախ՝ շնորհիւ մի քանի գրիչներու՝ որ զեռ նոր գրական ասպարէզի մէջ կը թեւակոխեն :

Եւ մեր ըսածն ակն յայտնի է այն ամենուն՝ որ ուշագրութեամբ կը քննեն մեր արդի լրագրութեան նոր աշխատակցաց ուղղութիւնը, ուղղութիւն ո՛չ ուղիղ :

Ժամանակաւ հայ լրագրութեան ամենէն հրատապ խնդրոյ նիւթերն էին կրօնական, լեզուաբանական, վարժարանական և կտակի մասին հակաճառութիւնը, այժմ ասոնց փութանակեց քննադատութիւն նորատապ գրեւորու : Եւ ընթացաւարտ աշակերտ մը երբ գրադէտ ըլլալու մարմալէն բռնուի՝ անդէն իր անդրանիկ գրչի արդիւնքն է՝ ըլլայ գրախօսակն մը : Փոյլը չէ թէ ինչն զեռարուսիկ գրասէր մը շուտով գրագիտութեան այդ ամենն զժուար մասնաճիւղին կը զիմէ. նա ազատ է իր որոշողութեան մէջ. բայց ազատ չէ լրագրական պարտ ու պատշաճ օրինաց զմ՝ գործելու : Եւ քանի որ լրագրութիւնը ժողովրդեան զատախարակն է, անազնիւ զատախարակներ ունենալն, ժողովրդեան վրայ լաւ ազդեցութիւն մը չունենէ, և մեր համեստ և ազնիւ հայութիւնը, եթէ այդ նորածն անազնիւ գրիչներէ խորշելով, անմիջական և անտերունչ թողու լրագրութիւնը, նա բոլոր իր իրաւանց մէջն է : Գրեւոր ազնիւր, խօսիչը ազնիւր և գործենը ազնիւր, այն ատեն յաղթանակած ենք, սերտած ենք : Քննադատենք, բայց ազնիւ գրչով :

Վերջերս հայ լրագրութեան մէջ տեսանք այնպիսի քննադատական յօդուածներ, որոնց ազնուութենէ զուրկ լինելը՝ ցաւ ու կսկիծ միայն կը պատճառէ. հայ լրագրութիւնն երբեք ընտանեկան տխուր պատկերներ, անաւանարկ գրական պայքարներ, և ճակատաբաց անկրօնութիւն չէր քաորդած. և ներկայիս ատենը ծնունդ կ'առնուն, զրգեալ՝ քինախնդրութենէ, անփորձութենէ և սովեստութենէ : Մին ընտանեկան և ընկերական ազնուութեան զմ՝ սխալ կը գործէ, երկրորդն զրականական ազնուութեան և երրորդն հոգեկան զարաւոր պաշտելի և բարձր աշուտութեան. և երեքն ի միասին անազնիւ ուղղութիւն :

Քննադատութեան նպատակն պէտք է ըլլալ ուղիղ սխալն գործին կամ գրութեան, առանց զոհիկ և ստոր լեզու մը գործածելու, առանց բռնկելու կամ զայրոյթ պայթեցընելու. ինչ որ սխալ է՝ ցուցընելու է հանդարտ, կիրթ զընով և ազնիւ բացատրութեամբ և այն ատեն հասարակաց կարծիքը կը միանայ քննադատին զազախարին. այն ատեն քննադատը կը վստակի իւր դատը : Քննադատը պէտք չէ ցոյց տալ իւր ընթերցողաց՝ որ ինքը նպատակ ունի հեղինակ մը աւելի անուանարկ ընել՝ քան թէ ուղիղ. պէտք չէ ցոյց տալ որ քննադատը հեղինակութեան մը աւելի սխալներն փափագած է ցոյց տալու քան թէ զովիկ մասեմն. այլ անկողմնակալ ոգով, հասարակապէս գրքին թէ առաւելութիւնն և թէ պակասութիւնը մատնանիշ ընելու է : Քննադատն իւր հակաճառութեանց մէջ երրորդ անձ մը որ բնաւ մասն չունի քննադատեալ խնդրոյն հետ, պէտք չէ զայն հրապարակ հանել, մանաւանդ երբ պարտաւելու նպատակաւ մէջ տեղ կը բերուի այդ երրորդ անձը. և այսպիսի քննադատութիւն մը՝ ոչ միայն անփորձ այլ և անազնիւ պարզ գրչի մը արդիւնք լինելն կ'իմացուի : Գիրք մը կամ յօդուած մը որ լոյս կը տեսնէ, նա նոյն օրէն զատապարտուած է խաբաղանուելու կամ պակուելու. հեղինակն իշխանութիւն չունի սանձ գնելու հասարակաց կարծեաց ազատութեան, որ կը պատկերին պարբերական կամ ամսական թերթերու մէջ. ամէն անհատ որ առաւել կամ նուազ ուսեալ է՝ նա ազատ է իր զազախարներն յայտնելու այն գրքի մասին՝ զոր կ'ուսումնասիրէ. և որչափ որ յարգելի է անոնց ազատութիւնը, և ոսկայն յօգուտ հայ զրականութեան և քննադատեալ հեղինակին, շատ փափաքելի է որ քննադատն իւր ուսումնասիրութեան ձեռնհաս լինի և քաջ յորին ու լաւ իրարմէ զատելու, և այնպիսի եղանակաւ քննադատէ՝ որ ինքն քննադատուելէ ազատ լինի, փրկելով հասարակութիւնը քննադատութեան քննադատութիւնը կարգաւ ձանձրոյթի : Քննադատն՝ որչափ որ շատ զժուար է, բայց սակայն պէտք չէ լարուած հակակրօնութենէ, թշնամութենէ կամ նիւթա-

կան շահէ գրգռեալ՝ դատաւիտէ Հեղինակու-
թիւն մը և հեղինակը . և ցաւալի է ըսելն որ
մեր մէջ այս տեսակ ընդհարումներն էր
թաղով կը բազմանան : Քննադատն նոյն
խիւ փափաքելի է որ նկատողութեան տանու
ընդհարումն Հեղինակին աստիճանը, այլ է
եկեղեցական, կամ բարձրաստիճան անձ մը,
կամ բանասէր, գրագէտ և կամ արդիւնաւոր
հրապարակագիր մը և այլ գեոարուսիկ յա-
ւելինոտ երիտասարդ գրչակ մը : Չանա-
զանութիւն գնին՝ գրական օրինաց հակա-
ռակ չէ, բանի որ այդ երկու գասակարդի
հեղինակներն հասարակութեան առջեւ, նոյն
և նման պատիւն ու յարգանքը չեն վայելեր,
այլ մին առաւել և միւսն նուազ :

Եւ որպէս զի մեր պայքան գրականական
օրէնքներու ցուցադրութիւնը մասնաւորապէս
այս կամ այն ընդհարում գրչինբու իբրեւ
զատ մը տալ և փափուկ զգացմունքնին վերա-
ւորել չկարծուի, կը փութակ զգացմունքնին վերա-
այս գրութեան նպատակն է համարուտ պա-
պատասխան մը տալ այն ամէն գրախօսա-
կան յօգուածներու՝ որոնք գլուխցան առհա-
սարակ հայ մամուլներէն լոյս տեսած նոր
հրատարակութեանց վրայ : Քննադատներ
գրքերը, այդ գրական մեծ արդիւնք մ'ունի,
բայց ամէնքնին ալ ջանանք որ ընդհարումե-
լու ժամանակ՝ հեղինակներն շատ անգամ
իրաւունք չունենան մեզի յիշել տալու Ա-
պղեոսի առաջն *Ne sutor ultra crepidam!*

*

Ազնիւ լինել կրօնական և հոգեկան տե-
սակէտով, այդ ալ կարեւոր է մեր յառա-
ջարկութեան համար . հասարակութեան
մտաւորական անդատարնին մէջ մշակներ
գիտութեան ամենէն գեղեցիկ և խնկաւա
ծաղկներն առանց փուշի և թոյնի . Հայրենի
կրօնը որ դարերով ազգին համար սուրբ
աւանդ մը մնացած է, մամուլը յառաջա-
դիմութեան դիմակով կը ջանայ անոր եւս
անազնիւ և մահացու . հարուած մը տալ .
Բայց առանց կրօնքի չի կայ Հայութիւն :

Շատ իրաւացի և խելացի են մեր մեծ և ա-
զատամտ խմբագիրներէն միոյն այս տողերն .
« Հայը իր հաւատքովն է որ հայ կը մնայ :
Մեր ժողովրդին մտաւորական վիճակը հիմ-

մնական փոփոխութիւն չէ կրած . կը մնայ
այսօր նոյնը ինչ որ էր դարերէ ի վեր : Այն
ուժը որ դարերէ ի վեր զինքը բռնած է և
կը պահպանէ, երբ տկարացայ , թուիայ ,
այդ ժողովուրդը այլ եւս ո՛ր և է յենարան
չունենար կանգուն մնալու համար : Իր մար-
դակներէն զրկուած է » : Այն օրէն ազգային
կրօնքի յինարանները խախտեցան՝ երբ մա-
մուլը ազատարար ժողովրդեան անասուա-
ծութիւն քարոզեց : « Հիւսիսափայլ » և « Մշակ »
որ մեր լրագրութեան ամենէն ազատամիտ
թերթերն համարուած են և ոսկայն ասունք
այնքան սանձարձակ չհալածեցին ամէն անձի
կրօնական ազնիւ և բարձր զգացմունքը որ-
քան ներկայ մի քանի թերթեր, որոնք հայ
մամուլը ազատ թերթի անունն իսկ չեն կրեր :
Ատոնք գիտութեան և յառաջարկութեան
գրօշն ծածանելով, կը ջանան յաղթահարել
ո՛ր և է կրօնական պաշտամունքը . կը ջանան
տապալել Արարչութիւնը, և կը ջանան խել
զուրս կորզել Հայ մարմնէն հոգին . և հայու-
թիւնը առանց հոգւոյ՝ դիակ մ'է ողբալի :
Զուլայի, Ռընանի և Տարվինի վարդապետու-
թիւնք, Հայութեան համար շատ դժուարա-
մարս են, և ի զուր Հայ մամուլ մի քանի
յաւակնոտ գրչակներ կը ջանան ատենցմով
օգտակար բլլալ արգին միաբնա զաւակաց .
ատոնք երբէք Հայութիւնը վեր պիտի չբարձ-
րացընեն . այլ գէպ ի վար պիտի քաշեն՝ հիւ-
ծելով անոր առողջ հոգին ու մարմինը :

*

Ներշնչեց ազգին՝ հոգեկանը և կիրթը,
ատոնք ազնիւ են :

Աստուածաբանական փոքրիկ խնդիր մը
մեծամեծ վիճարանութեանց առարկայ կ'ը-
լայ, կը յուզուի հակամատուցութիւնը, թեր ու
զէմ իմաստասիրական և վարդապետական
գրութեամբ կը լեցուին թերթերը ի պաշտպա-
նութիւն խնդրոյն : Կրօնական չնչին խնդիր
մը, որ փոքրիկ արատ մը կը թողու դաւա-
նանքի վրայ, այն մեծ վայնասուն կը հանէ
աստուածաբան վարդապետաց դասուն մէջ .
և ընդհակառակն երբ հայ բնապաշտը կ'աշ-
խատի ընդարձակ յօգուածներով Հիմնայա-
տակ տապալել ազգին կրօնքն և հաւատոյ
վարդապետութիւններն, այն ատեն մեր կրօ-

նական թերթերն ոչ ձայն և ոչ կարծիք ունին։ Բայց նախ հիմը հաստատուն բռնանք և յետոյ զարգերու և զբուսեցնելու պարպինք։ Չառնեք չպահարակներ ժամանակակից գիտութիւնը և անոր ծնած մեծ յառաջդիմութիւնը։ Բայց և վարպետ ըլլանք գիտութեանց այն մասերն միայն իւրացրելու, որ հայութիւնը կը զարգացնեն և մեր պիւրաբեկ կազմուածքին չեն փեսաներ։ Մասնաւոր ազատ է վատն ու բարին սերմանելու մեր հասարակութեան մէջ. և ռամկէն մէջ աւելի շարն ու փեսասկարը շուտով ճարակ կը գտնեն. և ժողովուրդը կը գայլթակղի և ասոր միտքը շինելու համար, կարեւոր է որ մեր կրօնական թերթերը գրէի շարժեն. և փոխանակ ապագրին և կամ ոչ այնքան կա-

րեւոր ինդիքներու և վճիռու հետ պարպելու, ջանան շնապաշտական իմաստասիրութեան առջեւ՝ անասանելի պարիսպ մը կանգնել կրօնքի իմաստասիրութիւնը՝ զարգարուած գիտնական և իմաստասիրական զօրեղ փաստերով. և այն ատեն հայրենի կրօնքը ոտնակոխ ըլլալու վտանգէն կ'ազատի, և կրօնքը ապրելով, կ'ապրի և հայուն թիւը. առանց միոյն չկայ միւսը և միոյն բարձմամբ՝ ջնջուած է միւսը։ Մենք յարգենք մեր զարաւոր գոյութեան ամենէն ազնիւ յատկութիւնը՝ կրօնական և հոգեկան լիւնելը. զայս կը ներշնչեն նոյն իսկ մեր ամենէն ազատամիտ թերթերն. գրկենք հոգւային ազնիւր՝ կրօնքը, և յարկենք յառաջ գիտութեան վեմը՝ գիտութիւնը։

Հ. Ս. ՆՐԻՄԵԱՆ

ԱՐՇԱԼՈՅՍ

ԳՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՑ

(Շար. տես էջ 289)

Է.

Հիւսմանք քրիստոնէութեան յ'Բ եւ յ'Գ Դարս. — Նախատակք ի Փոքր Հայս. — Մեղրուծան Եպիսկոպոս Հայոց.

ԲԱՆԱՅԵԱԼ քրիստոնէութեան հետքը փնտռել ի Մեծ ի բուն Հայս՝ կըրնար չիւրին ըլլալ, եթէ ասոնց քաղաքական պատմութիւնն այլ պայծառ ըլլար Բ և Գ դարուց մէջ. յորս՝ որչափ այլ Խորենացի կարգաւ ազգաբանէ մեր Արշակունի Թագաւորները՝ Սանարուկէն մինչեւ ի Տրդատ (200 կամ աւելի տարի), սակայն յոյն և լատին ժամանակակից կամ մերձաժամանակ պատմիչք՝ ուրիշ հայ Թագաւորներ այլ յի-

շեն։ Սասանեան Պարսից ծագումն և հաւատարմութիւնն ընդ Հայոց՝ գրեթէ Գ դարու սկիզբներէն՝ մեծ վրդովման և շփոթութեան պատճառ եղաւ, և ոչ միայն քաղաքական գործք ի միման միացին, այլ և քրիստոնէութիւնն այլ ծածկուեցաւ, կամ լաւ եւս ըսենք՝ անծանօթացաւ։ մինչդեռ Փոքր Հայք Հռովմայեցուց հաստատ տէրութեան ներքեւ ըլլալով՝ տեղւոյն դէպքերն այլ ծանօթագոյն են, նա և քրիստոնէութեան նկատմամբ՝ որ է այժմ մեր ինդիքն։

Փոքր Ասիայ մէջ երեք ընդարձակ նահանգք կամ աշխարհք՝ գոտտ Հայք կոչին, Ա, Բ, Գ, որոց բնակիչք մեծագոյն մասամբ Հայք էին, ոչ փոքր մասամբ նա և ասորցիք գուրս եղած Կապպադովիէոյ կամ Գամրուց մէջ, այլ և ի Պոնտոս և ի Փոնդգիա, ուր շատ Սուրբ նահատակք եղած են. և յատուկ Հայոց քաղաքք կոչուածք, ինչպէս՝ Կումանա Հայոց, Մելիտոսիէ Հայոց, Նիկոպոլիս Հայոց, Սատաղ, և այլն։ Թէ ասոնց մէջ թէ մերձաւորաց՝ աւելի կամ պակաս նշանաւորաց, որպէսք են Եւեսարիա (ի Հայքն Առաջին), Սեբաստիա (յ'Բ Հայս), Արտաշ, Արարիսոս, Ամասիա, Երասայիտա, Նեոկեսարիա, և այլն, (որոց ոմանց անուանքն հայաձայն հնչեն), այն երկուց (Բ, Գ) դարուց մէջ, մանաւանդ ի կէս Գէն և ի սկիզբն Գէն, կըրնանք ըսել անթիւ վկայք եղած են, ո-